

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 339.923.061.1

Бусарєв Д.В., к.е.н.,
докторант

ДННУ «Академія фінансового управління»

ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИЙ КОМПЛЕКС: ПРІОРИТЕТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Бусарєв Д.В. Паливно-енергетичний комплекс: пріоритетність забезпечення економічної безпеки. У статті доведено важливість наукових досліджень проблеми забезпечення економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу. Шляхом розгляду понять «безпека» та «економічна безпека» охарактеризовано сутність терміну «економічна безпека паливно-енергетичного комплексу». Розглянуто історичні аспекти формування та сучасні трансформаційні процеси в паливно-енергетичному комплексі України. Розглянуто паливно-енергетичний комплекс як складну соціально-економічну систему, яка характеризується відмінними параметрами забезпечення економічної безпеки. Визначено ключові загрози, протидія яким повинна забезпечити безпечні умови розвитку паливно-енергетичного комплексу.

Ключові слова: паливно-енергетичний комплекс, економічна безпека, загроза, державне регулювання, інтерес.

Бусарев Д.В. Топливно-энергетический комплекс: приоритетность обеспечения экономической безопасности. В статье доказана важность научных исследований проблемы обеспечения экономической безопасности топливно-энергетического комплекса. Путем рассмотрения понятий «безопасность» и «экономическая безопасность» охарактеризована сущность термина «экономическая безопасность топливно-энергетического комплекса». Рассмотрены исторические аспекты формирования и современные трансформационные процессы в топливно-энергетическом комплексе Украины. Рассмотрен топливно-энергетический комплекс как сложная социально-экономическая система, которая характеризуется отличными параметрами обеспечения экономической безопасности. Определены ключевые угрозы, противодействие которым должно обеспечить безопасные условия развития топливно-энергетического комплекса.

Ключевые слова: топливно-энергетический комплекс, экономическая безопасность, угроза, государственное регулирование, интерес.

Busariiev D.V. Fuel and Energy Complex: Priority to Ensuring Economic Security. The article proves the importance of scientific research on the problem of ensuring the economic security of the fuel and energy complex. By considering the concepts of «security» and «economic security», the essence of the term «economic security of the fuel and energy complex» has been characterized. The historical aspects of the formation and modern transformation processes in the fuel and energy complex of Ukraine are considered. The fuel and energy complex is considered as a complex socio-economic system, which is characterized by excellent parameters for ensuring economic security. Key threats have been identified, counteraction to which should ensure safe conditions for the development of the fuel and energy complex.

Key words: fuel and energy complex, economic security, threat, government regulation, interest.

Постановка проблеми. Військове протистояння, учасницею якого є Україна, вимагає зосередження уваги на економічній безпеці як основи ресурсного забезпечення реалізації захисних дій. Сьогодні економічна безпека спрямована на забезпечення високих темпів економічного зростання національної економіки як для формування необхідних ресурсів, так і для зниження соціального напруження в країні. Важ-

ливість забезпечення економічної безпеки мотивує наукову спільноту до розгляду ключових проблем на всіх рівнях, тобто від особи, підприємства, галуз, регіону до держави. Разом із цим стосовно паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) розгляду підлягає лише енергетична безпека. Не заперечуючи необхідність забезпечення енергетичної безпеки загалом, уважаємо, що стосовно ПЕК, зважаючи на важливість його

ролі в досягненні енергетичної незалежності країни, сьогодні є гостра потреба в дослідженні проблем економічної безпеки. Одним з аргументів актуальності цієї проблеми є той факт, що на відміну від планової економіки, коли державна мала повний контроль над усіма процесами видобування (виробництва) та перероблення палива й енергії, їх транспортування, розподілу й використання, сьогодні в ПЕК функціонують підприємства різних форм власності, економічні інтереси яких не завжди співпадають. Отже, враховуючи подальші перспективи розвитку ПЕК, проблема економічної безпеки буде ставати все актуальнішою, суттєво впливаючи на економічну безпеку України загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному розробленню питань, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки на всіх рівнях управління, багато уваги приділяли О. Ареф'єва, В. Білоус, І. Бінько, Н. Вавдіюк, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, О. Кузьмін, А. Кірієнко, Т. Ковальчук, Б. Кравченко, М. Лесечко, В. Марцин, Л. Мельник, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Мунтіян, Н. Нижник, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Покропивний, Г. Ситник, А. Ревенко, О. Терещенко, С. Шкарлет, В. Ярочкін та ін. Питання стану й дослідження ключових проблем розвитку ПЕК знайшли відображення у публікаціях таких науковців: Л. Абалкіна, І. Бенько, І. Дзєбих, Г. Кочедикова, А. Михайленко, В. Сенчагова, А. Качинського, С. Пирожкова, А. Сухорукова, А. Шидловського, В. Шлемко, Р. Шульман, М. Позігун та ін.

Можна стверджувати, що сьогодні сформована необхідна теоретична база забезпечення економічної безпеки держави та енергетичної безпеки через визначення ключових проблем та окреслення шляхів їх вирішення стосовно ПЕК. Разом із цим проблемі економічної безпеки ПЕК не приділяється належної уваги, що, зважаючи на швидкі трансформаційні процеси під впливом глобалізаційних процесів та поступовим відходом від виробництва енергії на основі вичерпних ресурсів, є недопустимим.

Постановка завдання. Метою статті є формування теоретичних засад забезпечення економічної безпеки ПЕК.

Виклад основних результатів. Виходячи з поставленої мети, приділимо увагу таким ключовим аспектам, як: сутність економічної безпеки; відмінності та ключові характеристики ПЕК; теоретичні засади забезпечення економічної безпеки ПЕК як складної соціально-економічної системи.

В основі поняття «економічна безпека» лежить термін «безпека», визначення якого не є однозначним. На нашу думку, виходячи із подальшого розгляду економічної безпеки ПЕК доцільно взяти до уваги трактування безпеки Г. Пастернак-Таранушенко як «... стан об'єкта, коли він функціонує в оптимальному режимі, з найбільшою надійністю» [2, с. 68]. Саме оптимальність та надійність функціонування ПЕК повинні стати ключовими завданнями економічної безпеки, досягнення яких дасть змогу забезпечити його сталий розвиток.

У науковій літературі поняття «економічна безпека» характеризується багаторівневістю – від міжнародної до окремої особи. У цьому контексті вважаємо за доцільне процитувати визначення Ф. Рузвельта, який запропонував такий підхід: «...від економічної безпеки індивіда – до економічної безпеки держави, суспільства у цілому» [3, с. 211]. Для нас це визначення цікаве з того погляду, що економічна безпека ПЕК повинна розглядатися як складник економічної безпеки держави і водночас як така, що передбачає забезпечення економічної безпеки кожного окремого підприємства, яке входить до його складу. Отже, зважаючи на такий багаторівневий зв'язок, основою формування теоретичних засад забезпечення економічної безпеки ПЕК повинен стати системний підхід.

Для того щоб розглянути ПЕК як систему, з'ясуємо його ключові параметри. Можна стверджувати, що поточний стан ПЕК, його структура та техніко-технологічний рівень, здатність задовольняти потреби як підприємств, так і кожного громадянина в пальному й енергії, визначаються історичними аспектами створення. ПЕК України був створений як складова частина паливно-енергетичного комплексу СРСР і був здатний виконувати ті завдання, які перед ним ставили в умовах планової економіки, що передбачали тісну взаємодію з аналогічними комплексами інших республік. Після набуття суверенітету наша країна отримала у спадок як значну кількість шахт, свердловин, нафтопереробних заводів, газосховищ, газопроводів, електроні та розподільчих станцій, ТЕС, АЕС й ГЕС, так і структуру, яку потрібно було змінювати відповідно до трансформаційних процесів у національній економіці та пріоритетів щодо енергонезалежності.

Сьогодні ПЕК – галузь (сектор) економіки, який об'єднує діяльність значної кількості суб'єктів господарювання, які забезпечують розвідування, видобування, перероблення, виробництво, зберігання, транспортування, передавання, розподіл, торгівлю та збут палива, електричної й теплової енергії. З погляду системного підходу ПЕК – це складна система з чітко визначеними та постійними як зовнішніми, так і внутрішніми зв'язками.

Складність вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки ПЕК зумовлена високими темпами трансформаційних процесів, які спричинені:

- європейським вектором інтеграції відповідно до зовнішньоекономічної політики нашої країни, що передбачає зміну принципів управління та розвитку ПЕК;
- пріоритетністю зменшення залежності від імпорту палива й енергії як основи забезпечення енергонезалежності держави;
- глобалізаційними процесами на світових енергетичних ринках;
- коливаннями ціни на енергоносії, які спричинені політичною нестабільністю на міжнародному рівні та військовими протистояннями;
- важливістю розвитку відновлюваних джерел енергії.

Зазначені аспекти ретельно розглянуті в Енергетичній стратегії України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [1], яка є сьогодні ключовим документом, що визначає стратегічні орієнтири функціонування та розвитку ПЕК.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що в Енергетичній стратегії України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» чітко визначено послідовність та часові параметри реформування ПЕК до 2025 р. із прив'язкою до першочергових цільових показників із безпеки й енергоефективності, оновлення матеріально-технічної бази та інтеграції в енергетичну систему ЄС. У цьому контексті доцільно підкреслити, що з погляду економічної безпеки будь-які зміни в системі спричиняють виникнення ризиків, які в подальшому можуть спричинити розвиток загроз, реалізація яких призведе до зниження рівня безпеки самої системи. Вище нами зазначалося, що ПЕК – складна система, отже, будь-які зміни будуть стосуватися не лише системи загалом, а й кожного складника. Ігнорування або ж не належна увага до забезпечення економічної безпеки ПЕК може спричинити руйнування його як системи, наслідки чого можуть бути катастрофічними.

В Енергетичній стратегії України зазначається, що «енергетична галузь України – економічна запорука державного суверенітету, елемент належного врядування, надійний базис сталого розвитку конкурентної економіки та невід'ємна частина європейського енергетичного простору» [1], але проблема формування безпечних умов розвитку ПЕК не розглядається на належному рівні.

Повертаючись до визначення ПЕК як системи, доцільно підкреслити, що йдеться про відкриту систему, на існування якої попри трансформаційні зміни в національній економіці найбільш суттєвіший вплив має держава через реалізацію державної політики. Державна політика передбачає: зміну та застосування законодавства щодо діяльності ПЕК та прямий вплив виконавчої влади шляхом управління підприємствами, які повністю або ж частково належать державі. Таке поєднання дає змогу говорити про високий ступінь державного регулювання ПЕК як системи. Суттєвими аргументами на доцільність застосування саме такої державної політики є передусім стратегічна важливість ПЕК як складової національної економіки та необхідність забезпечення належного рівня енергетичної незалежності країни. З іншого боку, наявність у складі ПЕК підприємств різних форм власності та реформування ПЕК, згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», передбачає суттєві зміни державної політики, отже, на зміну прямому впливу повинен прийти опосередкований, що без урахування економічних інтересів усіх учасників ринку є неможливим. Подальше реформування ПЕК повинно проходити з можливістю забезпечення економічної безпеки як системи загалом, так і кожного її складника.

Беручи за основу наукові доробки В. Спіцнаделя [4, с. 126], вважаємо за доцільне виділити ключові властивості ПЕК як системи:

- відкрита соціально-економічна система, яка перебуває під контролем та регулюванням держави;
- наявність зв'язків між усіма складниками системи, які фактично унеможливають їх самостійне існування та розвиток;
- розвиток системи відбувається виходячи із державних інтересів;
- структурні зміни відбуваються інертно за результатами реалізації державної політики;
- система містить системи нижчого порядку: нафтогазову, вугільну, електроенергетику, які, своєю чергою, складаються із систем, представлених окремими суб'єктами господарювання;
- рівень економічної безпеки системи загалом та систем нижчого порядку визначається державним регулюванням та досягненням політичних, економічних та соціальних інтересів за межами ПЕК.

Останній пункт вважаємо за доцільне розглянути ретельніше. Так, потреба в пальному й енергії є пріоритетною не лише для підприємств, а й для кожного громадянина, тому держава здійснює регулювання з метою недопущення позбавлення можливості отримання доступу до енергоресурсів, зокрема шляхом прямого впливу на підприємства ПЕК. Своєю чергою, держава змушена підтримувати необхідний рівень економічної безпеки ПЕК для забезпечення його існування як системи.

Підсумовуючи, доцільно визначити, що проблема забезпечення економічної безпеки ПЕК є багатогранною та складною, що пов'язано як із природою ПЕК як складної системи, так і зв'язками між економічною безпекою держави та ПЕК.

Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки, зокрема ПЕК, передбачають визначення сукупності пріоритетних загроз, на протидію яким необхідно сконцентрувати увагу. На нашу думку, до переліку таких загроз доцільно віднести:

- моральний та фізичний знос основних засобів підприємств ПЕК;
- критично низький рівень приватних інвестицій та недостатній рівень державних коштів;
- високу залежність від імпорту нафти і газу;
- недостатньо високу ефективність виробництва та передачі електроенергії;
- нерозв'язаність соціальних проблем у разі закриття збиткових шахт;
- кризовий фінансовий стан теплових генеруючих компаній;
- неможливість здійснення модернізації шляхом використання технологій та устаткування українського виробництва;
- недосконалість законодавчої бази, що гальмує розвиток ПЕК в умовах ринкових перетворень.

Узагальнюючи, вважаємо за доцільне визначити, що економічна безпека ПЕК, будучи тісно пов'язаною з економічною безпекою держави, повинна бути спря-

мованою на формування безпечних умов розвитку для кожного суб'єкта господарювання, уможливаючи його розвиток, при цьому сприяючи досягненню державних інтересів стосовно енергонезалежності країни та доступності палива й енергії для кожного громадянина та суб'єкта господарювання.

Висновки. Проблеми забезпечення економічної безпеки, яка, будучи категорією, що визначає існування та розвиток будь-якої соціально-економічної системи, є актуальними для ПЕК. Зумовлено це як тим фактом, що ПЕК виступає локомотивом усіх структурних складників національної економіки, так і очікуваними змінами у його діяльності згідно з прийнятою Енергетичною стратегією України на період

до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Реформування ПЕК, що пов'язане з більш активним застосуванням ринкових механізмів регулювання та інтеграцією з енергетичною системою ЄС, послабить державне регулювання, що актуалізує важливість забезпечення його економічної безпеки як основи не лише формування безпечних умов розвитку, а й існування як системи.

Проблема забезпечення економічної безпеки ПЕК є багатогранною та складною, отже, у подальшому доцільно розробити концепцію, яка б визначала мету, суб'єкти, об'єкти та ресурсно-функціональне забезпечення як основу взаємоузгодженого досягнення інтересів держави та ПЕК.

Список літератури:

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>.
2. Пастернак-Таранущенко Г. Економічна безпека держави: проблеми та механізми їх розв'язання. Вісник НАН України. 1998. № 11–12. С. 67–71.
3. Рувельт Ф.Д. Беседы у камина. М.: ИТРК, 2003. 408 с.
4. Спецнадель В. Больше гнать и защищаться. ТЭК. 2003. № 12. С. 75–85.